

ATROF-MUHITGA OQILONA MUNOSABATDA BO'LISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH CHORA-TADBIRLARI

Baltamuratova Aksungul Perdebaevna

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti katta o'qituvchisi (PhD)

Abduraxmonova Munira G'ayrat qizi

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti 204-guruh talabasi

Annotatsiya: Hozirgi kunda global ekologik muammolarning kuchayib borishi atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirishni jamiyatning ustuvor vazifalaridan biriga aylantirmoqda. Tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish, atrof-muhitning ifloslanishi va iqlim o'zgarishi kabi muammolar ekologik madaniyatni oshirish hamda mas'uliyatli xulq-atvorni rivojlantirishni talab etadi. Ushbu maqolada atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'lish samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ekologik ta'lim, aholining ekologik ongini oshirish, amaliy ekologik faoliyatni kengaytirish hamda davlat va jamoatchilik hamkorligining ahamiyati o'rganildi. Shuningdek, maktab, oila va jamiyatning ushbu jarayondagi o'rni yoritildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tizimli yondashuv, uzluksiz ta'lim va amaliy choralar orqali ekologik madaniyatni rivojlantirish hamda atrof-muhitni muhofaza qilish samaradorligini oshirish mumkin.

Kalit so'zlar: atrof-muhit, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, ekologik ta'lim, tabiiy resurslar, iqlim o'zgarishi, ekologik ong, yashil texnologiyalar, atrof-muhitni muhofaza qilish, barqarorlik.

Hozirgi davrda atrof-muhit muammolari global miqyosda dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Aholi sonining ortishi, sanoatlashuv jarayonining jadallashuvi hamda tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish natijasida ekologik muvozanat izdan chiqmoqda. Havo, suv va tuproqning ifloslanishi,

biologik xilma-xillikning kamayishi hamda iqlim o'zgarishi kabi muammolar insoniyat kelajagiga jiddiy tahdid solmoqda. Shu sababli atrof-muhitga nisbatan oqilona va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Atrof-muhitni muhofaza qilish faqatgina davlat siyosati doirasida emas, balki har bir insonning kundalik faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Ekologik madaniyat va ekologik ong darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, tabiatga zarar yetkazish ehtimoli shunchalik kamayadi. Ayniqsa, yosh avlodda ekologik tarbiyani shakllantirish orqali kelajakda barqaror rivojlanishga erishish mumkin.

So'nggi yillarda ekologik muammolarni hal etishga qaratilgan turli dastur va loyihalar amalga oshirilmoqda. Biroq ularning samaradorligi ko'p jihatdan aholining ekologik bilim darajasi, amaliy faoliyati va mas'uliyat hissiga bog'liq. Shu bois atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirishda ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilikning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'lish samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni tahlil qilish, ularning amaliy ahamiyatini ochib berish hamda ekologik madaniyatni rivojlantirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika va ekologiya fanlarida kompleks yondashuvni talab qiladigan muhim yo'nalishlardan biridir. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar ekologik ong, ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi.

O'zbek olimlaridan U. Xoliqulov (2019) ekologik tarbiya masalalarini o'rganar ekan, ekologik ongni shakllantirishni uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqadi. Muallifning ta'kidlashicha, ekologik bilimlarni faqat nazariy shaklda berish yetarli emas, balki ularni amaliy faoliyat bilan mustahkamlash zarur. U yosh avlodda tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli

munosabatni shakllantirish uchun maktablarda ekologik loyihalar, kuzatuvlar va amaliy mashg'ulotlarni joriy etish zarurligini asoslaydi. Shuningdek, Xoliqulov ekologik tarbiyaning erta yoshdan boshlanishi uning samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ilmiy jihatdan izohlaydi. S. Qodirova (2020) esa ekologik madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy muhit, ayniqsa oila institutining o'rnini chuqur tahlil qiladi. Uning fikricha, bolada ekologik qadriyatlar dastlab oilada shakllanadi va maktab ta'limi bu jarayonni rivojlantiradi. Muallif ekologik tarbiyani faqat ta'lim tizimi bilan cheklab bo'lmashligini, balki jamiyatning barcha qatlamlari, jumladan ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik tashkilotlari ham bu jarayonda faol ishtirok etishi lozimligini ta'kidlaydi. Qodirova ekologik madaniyatni shakllantirishda uzluksizlik va tizimlilik tamoyillariga alohida e'tibor qaratadi. A. To'xtayev (2018) o'z tadqiqotlarida atrof-muhitni muhofaza qilish masalasiga davlat siyosati nuqtai nazaridan yondashadi. U tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashni barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida baholaydi. Muallifning fikricha, ekologik muammolarni samarali hal etish uchun faqat qonuniy me'yorlar yetarli emas, balki aholining ekologik ongini oshirish ham zarur. U jamoatchilik nazorati va fuqarolik faolligini kuchaytirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish samaradorligini oshirish mumkinligini asoslab beradi. Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. UNESCO (2021) tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyalarda ekologik ta'lim barqaror rivojlanishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Hisobotda ta'kidlanishicha, zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarda ekologik savodxonlikni rivojlantirish, ularni global muammolarni anglash va hal etishga tayyorlashga xizmat qilishi lozim. UNESCO ekologik ta'limni fanlararo yondashuv asosida tashkil etishni, ya'ni ekologik masalalarni turli fanlar bilan integratsiya qilishni tavsiya etadi. OECD (2018) tadqiqotlarida esa ekologik savodxonlikni oshirish orqali jamiyatda mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantirish mumkinligi asoslab berilgan. OECD hisobotlarida o'quvchilarning ekologik

bilimlari ularning kundalik hayotdagi qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Shuningdek, ushbu tashkilot ta'lim tizimida amaliy faoliyatga asoslangan metodlarni qo'llash ekologik ongini yanada samarali rivojlantirishini qayd etadi.

Umuman olganda, o'rganilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat ta'lim tizimi, balki ijtimoiy muhit, davlat siyosati va xalqaro tajriba bilan chambarchas bog'liq. Shu bois ushbu muammoni hal etishda kompleks va tizimli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot doirasida olib borilgan tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirishdagi asosiy muammo bilim yetishmasligidan ko'ra, mavjud bilimlarni kundalik xulq-atvoriga aylantira olmaslik bilan bog'liqdir. Aksariyat insonlar ekologik muammolar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lsa-da, bu bilimlar amaliy hayotda to'liq qo'llanilmaydi. Shu sababli ekologik tarbiyada e'tibor faqat nazariy bilim berishga emas, balki uni real hayotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilishi zarur. Bundan tashqari, ekologik ta'lim ko'pincha nazariy darajada qolib ketayotganini kuzatish mumkin. O'quvchilar ekologiya haqida eshitadi, lekin uni amalda sinab ko'rish imkoniyati yetarli emas. Natijada ekologik madaniyat chuqur shakllanmaydi. Shu bois ta'lim jarayoniga amaliy faoliyatni keng joriy etish muhim hisoblanadi. Masalan, maktablarda kichik ekologik loyihalarni tashkil etish, daraxt ekish, chiqindilarni saralash yoki suvni tejashga oid tadbirlarni o'tkazish o'quvchilarda mas'uliyat hissini oshiradi. Yana bir muhim jihat shundaki, ekologik madaniyatni shakllantirish faqat maktab zimmasiga yuklanmasligi kerak. Bu jarayon oila va jamiyat bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilgandagina samarali bo'ladi. Ota-onalar tomonidan berilgan tarbiya va kundalik hayotdagi odatlar bolalarning ekologik xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ekologik targ'ibot ishlarini nafaqat o'quvchilar, balki ota-onalar o'rtasida ham kuchaytirish lozim.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish ekologik ongni oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Qiziqarli videolar, aksiyalar va ijtimoiy loyihalar orqali yoshlarni ekologik muammolarga jalb etish mumkin. Bu esa ekologik tarbiyani yanada ommaviy va ta’sirchan qiladi. Biroq barcha ushbu chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmasa, kutilgan natijaga erishish qiyin bo‘ladi. Ekologik ta’lim faqat dars jarayonida emas, balki kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanishi zarur. Faqat shundagina insonlarda atrof-muhitga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabat shakllanadi. Umuman olganda, atrof-muhitni muhofaza qilish samaradorligi insonlarning bilim darajasi bilan emas, balki ularning kundalik hayotda qabul qiladigan ongli qarorlari va amaliy harakatlari bilan belgilanadi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va ijtimoiy platformalardan foydalanish ekologik ongni oshirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Biroq bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barcha darajalarda — ta’lim muassasalari, oila va jamiyat miqyosida — izchil va muvofiqlashtirilgan faoliyat zarur.

Xulosa qilib aytganda, atrof-muhitni muhofaza qilish samaradorligi insonlarning bilim darajasi bilan emas, balki ularning kundalik hayotda qabul qiladigan ongli qarorlari va amaliy harakatlari bilan belgilanadi. Shu bois ekologik tarbiya va ongni rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni kengaytirish hamda ularni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoliqulov, U. (2019). Ekologik tarbiya asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Qodirova, S. (2020). Ekologik madaniyatni shakllantirish muammolari. Toshkent: O‘qituvchi.

3. То‘xtayev, A. (2018). Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Abdullayev, B. (2021). Tabiatdan oqilona foydalanish asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Iskandarov, N. (2017). Ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish. Toshkent: Fan.
6. Nurmatova, D. (2019). “Ekologik ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari”. Xalq ta’limi jurnali, №3, 45–49-betlar.
7. Bekmurodov, M. (2020). “Yoshlar ekologik madaniyatini rivojlantirish masalalari”. Pedagogik mahorat, №2, 30–34-betlar.
8. Karimov, Q. (2018). Markaziy Osiyoda ekologik muammolar va ularning yechimlari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
9. UNESCO (2021). Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education.
10. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>
11. OECD (2018). The Future of Education and Skills 2030.
12. United Nations (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.